

सगळीकडे फरारींचा मागोवा घेत आहे

समन्वित डेटाबेसच्या अभावी, गुन्हेगारांचा शोध लागू शकत नाही

रुपिन शर्मा

प्रत्यार्पणाबाबतचा भारतीय कायदा भारतीय दंड संहितेमध्ये तसेच अंमली पदार्थ, माहिती तंत्रज्ञान, अपहरण इत्यादीसंबंधीच्या विविध कायद्यांमध्ये पसरला आहे. प्रक्रियात्मक कायद्यांमध्ये फौजदारी प्रक्रिया संहिता हा त्यांचा कणा आहे परंतु प्रत्यार्पण कायदा, अंमली पदार्थ आणि सायकोट्रॉपिक पदार्थ कायदा, भ्रष्टाचार प्रतिबंधक कायदा, मनी लाँड्रिंग प्रतिबंधक इत्यादी इतर कायदेही आहेत.

तपास आणि खटला

तपास आणि फिर्यादीचे बहुतेक काम राज्यांतील पोलिस ठाण्यांमध्ये होते, तर केंद्रीय एजन्सी महत्वाची प्रकरणे घेतात. केंद्रीय एजन्सींनी वाजवी कौशल्य विकसित केले आहे कारण ते केवळ तपास आणि फिर्यादीच्या कामावर लक्ष केंद्रित करतात, तर राज्य पोलिस दल (विशेष प्रभाग वगळता) कायदा व सुव्यवस्थेच्या कामात तसेच तपासात गुंतलेले आहेत. एकदा आरोपी फरार झाला की तपास बंद करण्याची प्रवृत्ती आहे आणि आरोपींकडून मिळालेल्या विधानांवर किंवा चौकशीदरम्यान तपास बंद करण्यापूर्वी बँक करण्याची जबरदस्त प्रवृत्ती आहे. राज्यांच्या तपास यंत्रणांनी मिळवलेल्या अटक वॉरंटचे प्रमाण भारतात असो वा परदेशात फरार झालेल्या किंवा 'वॉन्टेड' असलेल्या व्यक्तींशी संबंधित आहे हे जाणून घेणे मनोरंजक ठरेल. काही पोलिस स्टेशन्स मालमत्ता जप्त करण्यासाठी आणि आरोपींना घोषित गुन्हेगार म्हणून घोषित करण्यासाठी कार्यवाही सुरू करतात, परंतु देशांतर्गत किंवा आंतरराष्ट्रीय स्तरावर फरारी ंचा पाठलाग करण्यासाठी समन्वित प्रयत्न केले जातात अशा प्रकरणांची संख्या क्वचितच नोंदविली जाते. रेड कॉर्नर नोटिसा बजावलेल्यांची संख्या जर काही संकेताची असेल, तर अशा सुमारे ७५० गुन्हेगारांनाच भारतीय एजन्सींना हवे असते. ब्लू कॉर्नर नोटिसा जारी करण्याची संख्या सुमारे ३०० आहे.

सैद्धांतिकदृष्ट्या जगभरातील गुन्हेगारांचा मागोवा घेण्यासाठी एक प्रणाली अस्तित्वात आहे - इंटरपोल सूचना आणि विविध देशांच्या इमिग्रेशन डेटाबेसच्या सामायिकीकरणाद्वारे - परंतु गुन्हेगार किंवा वॉन्टेड व्यक्तींचा देशांतर्गत मागोवा घेण्यासाठी कोणतीही समन्वित प्रणाली किंवा डेटाबेस नाही. अशा यंत्रणेच्या अभावी, एका पोलिस स्टेशन/अधिकार क्षेत्रातील गुन्हेगारांना इतर कोणत्याही भागातील लोकसंख्येत विलीन होणे तुलनेने सोपे आहे, जवळजवळ शोधले जात नाही.

गरजा

वॉन्टेड व्यक्तींचा देशव्यापी डेटाबेस तयार करणे अत्यावश्यक आहे, जे पोलिस एजन्सी, जनता आणि इतरांसाठी (पासपोर्ट आणि इमिग्रेशन अधिकाऱ्यांप्रमाणे) उपलब्ध असू शकते. क्राइम अँड क्रिमिनल ट्रॅकिंग नेटवर्क अँड सिस्टिम्स आणि नॅशनल इंटेलिजन्स ग्रीड हे योग्य दिशेने प्रयत्न आहेत, पण अधिक एकत्रीकरण इष्ट आहे. कदाचित इंटरपोलच्या नोटिसांप्रमाणेच 'वॉन्टेड पर्सन्स नोटिसा' या देशव्यापी प्रणालीची गरज आहे, जे देशांतर्गत पळून गेलेल्यांचा मागोवा घेण्यास मदत करेल. अमेरिकेसारख्या देशांमध्ये कार्यक्षम आंतरराज्य प्रत्यार्पण आणि फरार ट्रॅकिंग प्रणाली आहेत; भारताने अशा समर्पित 'फ्युजीटीव्ह ट्रॅकिंग युनिट' स्थापन करणे आवश्यक आहे. इमिग्रेशन एजन्सी,

राज्य पोलिस एजन्सी, इंटरपोल-नवी दिल्ली, परराष्ट्र मंत्रालय आणि गृह मंत्रालय आणि केंद्रीय तपास संस्था यांच्यात एकीकरण वाढविणे आवश्यक आहे. गुप्तचर संस्थांनीही एकत्र येण्याची गरज आहे.

भारताला पळवाटा दूर करण्यास मदत करू शकते ती म्हणजे त्याचा 'वॉन्टेड' डेटाबेस सामायिक करणे किंवा परस्पर आधारावर किंवा करार किंवा व्यवस्थेद्वारे परदेशी दूतावासांना प्रवेश प्रदान करणे. हे सर्व परदेशात फरार होण्यासाठी गुन्हेगारांच्या संभाव्य योजना शोधण्यास मदत करेल.

गुन्हेगारी बाबींवर अधिक द्विपक्षीय आणि बहुपक्षीय करारांवर स्वाक्षरी केल्याने कायदेशीर विसंगती दूर होण्यास मदत होईल. पोलिसिंग प्रकरणात सहकार्याबाबत द्विपक्षीय करारांवर स्वाक्षरी केल्याने ही मदत होईल. सर्व संबंधित कायदेशीर प्रक्रिया आणि गरजा आंतरराष्ट्रीय सहकार्यावरील एका एकत्रित कायद्यात समाविष्ट केल्या पाहिजेत.

फरारी लोकांशी संबंधित संपूर्ण उपक्रम, तपासापासून प्रत्यार्पणापर्यंत, शीर्षस्थानी एकात्मिक आंतरराष्ट्रीय सहकार्य विभाग (आयआयसीडी) सह विशेष संचात समाविष्ट करणे आवश्यक आहे. आयआयसीडीचे राज्य स्तरावर प्रस्तावित फरारी ट्रॅकिंग युनिटशी संबंध असले पाहिजेत. यामुळे आवश्यक कौशल्य आणि पुढे-मागास संबंध निर्माण होतील याची खात्री होईल. यंत्रणा जलरोधक बनवल्यास गुन्हेगारांना कायद्याचा फणा करण्यापासून रोखले जाईल.

रुपिन शर्मा आयपीएस अधिकारी आहेत